

ПЕРЕЛЫГИНА Л.А. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА СТРУКТУРЫ ПРАВОСОЗНАНИЯ ПРЕСТУПНИКОВ

Выполнен анализ структуры правосознания преступников, совершивших разные виды преступлений. Показано, что отношение к правовым ценностям преступников характеризует субъективный образ права и является дополнением к их психологическому портрету.

***

PERELYGINA L.A. SOME ASPECTS OF THE ANALYSIS STRUCTURE SENSE OF JUSTICE CRIMINALS
The analysis of structure sense of justice of the criminals who have made different kinds of crimes is carried out. It is shown, that the relation to legal values of criminals characterizes a subjective image of the law and is addition to their psychological portrait.

О.В. РОМАНЕНКО

Національний університет внутрішніх справ

УДК 159.954.5:316.6

СОЦІАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ТЕОРЕТИЧНИХ СХЕМАХ ЗАХІДНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ¹

Розглядається проблема становлення поняття “соціальне уявлення” в теорії західної соціальної психології.

Вперше у вітчизняній психологічній науці звертання до концепції соціальних уявлень було зроблено в роботах Т.П. Ємельянової та А.І. Донцова. У 1985 році була захищена Т.П. Ємельяновою кандидатська дисертація на тему “Концепція соціальних уявлень у французькій соціальній психології” [1], у 1987 році вийшла монографія А.І. Донцова та Т.П. Ємельянової “Концепція соціальних уявлень у сучасній французькій психології”. У цих наукових працях були висвітлені найважливіші поняття, що розроблялися в концепції соціальних уявлень, зроблений огляд основних напрямків досліджень у рамках школи соціальних уявлень. У 1997 р. вийшла колективна монографія за редакцією К. Абульханової та А. Брушлинського “Російський менталітет: питання психологічної теорії й практики”, в якій концепція С. Московічі служить фактично основою дослідницької програми, кваліфікується як практична, конструктивна; методи – “над надійні і роками відпрацьовані”.

Поняття соціального уявлення було включено в соціальну психологію внаслідок недостатності класичних моделей для пояснення зв'язків людини зі світом. Однак, говорячи про дослідження соціальних уявлень, варто сказати, що ідейним джерелом концепції стала соціологічна теорія Дюркгейма, що знайшла своє застосування в західноєвропейській соціальній психології в 70-х роках минулого століття.

Деякий час поняття уявлення було відсутнє в соціологічному й соціально-психологічному лексиконі, витиснуто більш операційними термінами. Повернення до цього “забутого”, за вираженням С. Московічі, поняття - не просто данина національній традиції в суспільствознавстві, це новий дослідницький поворот, що відповідає, на думку авторів, корінним завданням перебудови методологічних основ соціально-психологічного знання. Для С. Московічі соціальне уявлення - своєрідна форма повсякденного пізнання, соціальний суб'єкт, активний у пізнавальній діяльності; за допомогою уявлення він відтворює і як би заново творить об'єкти, людей, події навколишнього світу.

Соціальні уявлення, як когнітивні утворення, або, використовуючи вираження С. Московічі, “системи, які володіють особливою мовою, логікою й структурою імплікацій, системи, які стосуються як цінностей, так і понять” [2, с.13-14], відносяться до тієї області психічного знання, яке самим безпосереднім образом детермінує соціальні умови життя індивіда. Уявлення про наукові теорії, політичні події, соціальну структуру суспільства, суспільні явища стають предметом соціальної психології не як уривчасті думки окремого індивіда, але саме як уявлення члена соціальної групи, класу.

Що таке соціальне уявлення, які його функції та відмінні ознаки? Серед безлічі дефініцій найбільш загальна належить, очевидно, Д. Жоделе: “Категорія соціального уявлення означає специфічну форму пізнання, а саме знання здорового глузду, зміст, функції і відтворення яких

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. біол. наук Друзь В.А. (НУВС).

є соціально обумовленими. У більш широкому плані соціальні уявлення - це властивості повсякденного практичного мислення, спрямовані на освоєння й осмислення соціального, матеріального й ідеального оточення. Як такі, вони мають особливі характеристики в області організації змісту, ментальних операцій і логіки. Соціальна детермінованість змісту та самого процесу уявлення визначені контекстом і умовами їхнього виникнення, каналами циркуляції, нарешті, функціями, яким вони служать у взаємодії зі світом та іншими людьми" [3].

Теоретичний опис соціальних уявлень, як своєрідних когнітивних систем не є самоціллю для авторів концепції. Своє завдання вони бачать у тому, щоб зробити поняття соціальних уявлень зручним інструментом аналізу соціально-психологічних процесів.

Робоча модель, запропонована С. Московічі, вклучає три найважливіші емпіричні структурні виміри соціальних уявлень: інформація, поле уявлення та настанова. Інформація, яка визначена традиційно, розуміється як сума знань про об'єкт уявлення, являє собою ступінь поінформованості про об'єкт соціального уявлення. Визначений рівень інформованості - необхідна умова формування уявлення. Поле уявлення - це оригінальне поняття концепції, що характеризує організацію його змісту з якісної сторони й існує там, де представлена "ієрархізована єдність елементів", більш-менш виражене багатство змісту, є в наявності образні й суттєві властивості уявлень. Зміст поля уявлення є характерним для певних соціальних груп.

Настанова в концепції С. Московічі, відповідно до загальноприйнятого вживання терміна, виражає загальне (позитивне або негативне) відношення суб'єкта до об'єкта уявлення. Як самостійне поняття настанова не вклучається в категоріальний апарат концепції: С. Московічі не визнає за ним достатнього описового і пояснювального потенціалу. У процесі розробки поняття соціального уявлення, настанова зайняла місце одного з вимірів уявлення, що відбиває готовність суб'єкта уявлення висловити те або інше судження. На відміну від перших двох вимірів настанова може існувати і, як правило, існує при недостатній інформованості і нечіткості поля уявлення. У класичному дослідженні С. Московічі образу психоаналізу, деякі групи опитаних демонстрували виражену настанову в сполученні зі слабкою інформованістю та неструктурованістю поля уявлення. На цій підставі С. Московічі робить висновок про генетичну первинність настанови як психологічного виміру уявлення.

Тримірна модель соціального уявлення дозволяє авторам здійснити порівняльний аналіз уявлень у різних соціокультурних і професійних групах суспільства, але не пояснює механізмів формування та функціонування уявлень у суспільстві. Як форми колективного знання соціальні уявлення будуються на основі інформації, оцінок, знання, що отримують безпосередньо за допомогою освіти, масових комунікацій тощо, проте їхньою головною характеристикою залишається включеність у рішення повсякденних задач буденного життя людей.

Значна увага в концепції приділяється розгляду соціальних функцій уявлення. На думку С. Московічі, соціальні уявлення виконують ряд функцій, першою з яких є функція *інструмента пізнання*. "Їх (соціальних уявлень) призначенням є спочатку опис, потім класифікація й, зре-

штою, пояснення" [2]. А саме трансформація, власне, інформаційних когнітивних елементів в "репрезентативно-образні", що супроводжується перетворенням опису в пояснення. Друга з найважливіших функцій - *функція опосередкування поводження*. "Форма знання" (С. Московічі), "підструктура когнітивного універсума" (Ж.-П. Кодол), "продукт розумового конструювання реальності" (Р. Кайез), соціальне уявлення покликане "брати участь у процесах формування поводження й орієнтації соціальних комунікацій" [2].

Вплив уявлення на поведінку не просто декларується, а доводиться в багатьох експериментальних дослідженнях Ж. Кодола, Жабрика, М. Плона, В. Дуаза та інших авторів. Уявлення в них трактується як незалежна змінна, що детермінує поведінку. Всередині групової міжособистісної взаємодії соціальні уявлення "визначають поле можливих комунікацій, цінностей або ідей, представлених у точках зору, які поділяються групою, і тим самим направляють і регулюють бажану поведінку" (А.І. Донцов, Т.П. Ємельянова).

Можна, нарешті, виділити і третю функцію уявлення - *адаптаційну*. Ні наука, ні ідеологія в суспільстві, стверджує С. Московічі, не можуть самі безпосередньо визначати людську поведінку. Функціональне призначення соціального уявлення полягає в тому, щоб адаптувати соціальні факти, що здійснюються, явища політичного, наукового плану до вже сформованих, раніше існуючих поглядів, думок і оцінок, згладжуючи незвичне, відводячи його в систему значень індивіда двома шляхами: диференціації та інтеграції. Про процес генезису соціального уявлення понятійний порядок концепції дозволяє судити лише умовно. Як визнає С. Московічі, поняття "формування" значить скоріше можливий зв'язок феноменів..." [2]. "Соціальне уявлення виявляється у феноменологічно різних формах, "позрізове" порівняння яких дозволяє простежити зміни в його структурі й функціях, динаміку соціальних уявлень в суспільстві (А.І. Донцов, Т.П. Ємельянова, 1987).

Зміст уявлень, які вивчалися в рамках концепції, були більш, ніж різноманітними: їхнім об'єктом виступали наукові теорії й культура в цілому, хвороба й здоров'я, жінка й дитина, людське тіло, міський простір, завдання й партнер в середині групової взаємодії й т.д. Однак для ілюстрації процесу становлення соціальних уявлень, автори концепції найчастіше звертаються до "динамічної моделі", зробленої при дослідженні уявлення в науковій теорії. На думку С. Московічі, процеси, "відповідальні" за формування соціального уявлення про наукову теорію, умовно можна розділити на дві групи: зовнішні та внутрішні" [2]. Зовнішні описують зміни, випробувані науковою теорією, які стають надбанням повсякденної свідомості. Внутрішні стосуються трансформацій, які відбуваються в "надрах" самих уявлень.

Зовнішні процеси, сутність яких, за С. Московічі, є образна "об'єктивація" предмета уявлення, вклучають ряд етапів (фаз, моментів). Перший етап, на думку Московічі, це персоніфікація наукових знань та феноменів: "кожна теорія або наука асоціюється з поіменно названими вченими, які стають їхнім символом (психоаналіз з Фрейдом, відносність з Ейнштейном, обумовлювання з Павловим тощо) [2].

Другий етап "об'єктивації" - відбір і деконтекстуаліза-

ція елементів наукової теорії (явища). Інформація про них вибірково оцінюється з позиції властивій групі нормативних критеріїв, відібрані елементи відокремлюються від наукового контексту, до якого вони належать, і привласнюються повсякденною свідомістю як норми сприйняття повсякденної дійсності. Формування такої “фігуративної схеми”, “образного ядра” уявлення становить наступний етап “об’єктивзації”, підсумком якого є схематична візуалізація наукових ідей та понять.

Отже, об’єктивізація соціального уявлення - це, за логікою авторів концепції, відторгнення його від предмета пізнання й перетворення у своєрідну автономну сутність, феномен, наділений власним буттям.

Не слідуючи традиційному дюркгеймовському членуванню уявлень на індивідуальні і колективні, С. Московічі трактує уявлення як єдине і соціальне. Сутність внутрішніх трансформацій соціального уявлення він бачить у тому, що це процес освоєння чогось дивного, потребуючого інтерпретації за допомогою й у рамках вже знайомого.

Для аналізу того, як відбувається “вписання” об’єкта уявлення в раніше зроблену, сформовану систему знань, С. Московічі вводить поняття “ідентифікаційної матриці”, що існують для впорядкування як несоціальних, так і соціальних явищ. Автора, звичайно ж, цікавить другий ряд матриць. Вони мають свою специфіку, і крім того, що носять оцінний характер, ці матриці завжди зв’язують інформацію, що надходить, із певними соціальними категоріями, наділяючи об’єкт уявлення відповідним змістом і значенням.

Кожне уявлення, на думку С. Московічі, володіє такого роду найпростішими “схемами редукції”, що суб’єкт намагається “накласти” на будь-яку інформацію. Усяке соціальне знання закріплюється в матрицях, причому переважно в іконічній формі, що допускає ідентифікаційну оцінку.

Ідеї концепції соціальних уявлень в останнє десятиліття переступили границі європейського континенту. Роботи ідеологів нової концепції систематично публікуються в багатьох періодичних виданнях, викликаючи зацікавлені відгуки. У паризькому симпозиумі з проблем соціальних уявлень взяли участь видатні європейські й американські психологи. Дж. Джасперс, Ф. Францелла, І. Дойчер, Р. Фарр, Ст. Мілгрем, Г. Ягода, Р. Ромметвейт, які виказали жвавий інтерес до нового напрямку розвитку французької соціальної психології [4].

Загальна методологічна й соціально-філософська переорієнтація західноєвропейської психологічної науки, що привела до виникнення концепції соціальних уявлень, позначилася також на виборі й оцінці методичних прийомів і процедур, які необхідно зіставити з вже наявним “арсеналом”. Якщо біхевіористично орієнтовані вчені просто не приймали ідеї нової концепції, то інтеракціоністи й когнітивісти ставляться до неї набагато дружелюбніше, хоча й з відтінком поблажливості. Американському дослідникові І. Дойчеру, що представляє напрямом символічного інтеракціонізму, також імпонує методичний стиль французьких досліджень. Він справедливо відзначає свіжість і плідотворність таких польових методів дослідження уявлення, як неструктурована бесіда, застосована К. Херзліш, аналіз думок, здійснений С. Московічі, контент-аналіз книг і фільмів про дитинство, зроблений М.

Ж. Шомбар де Лов та ін.

І. Дойчер намагається знайти загальні теоретичні передумови, які ріднять його з концепцією соціальних уявлень: однією з них він вважає ідею наявності символічного елемента в суспільному житті. Дійсно, роль і функції соціальної символіки виступають основною дослідницькою проблемою в теорії символічного інтеракціонізму й займають видне місце в концепції соціальних уявлень.

Однією з робіт, спеціально присвячених питанню про співвідношення теоретичних основ концепції соціальних уявлень і методології когнітивізму, є стаття Ж. Кодола (Codol J., 1969). Він пише: “Базова аксіома робіт у цій області полягає в тому, що як когнітивна структура, так і структура уявлення являють собою деяку рівновагу, якусь зв’язність, деяку стабільність і сталість” [5]. Ідея балансу лежить в основі міркувань С. Московічі та інших авторів про процес індивідуального пізнання, у результаті якого “дивний”, “далекий” зміст повинен перетворитися в “звичайне”, “банальне”, не суперечне існуючому когнітивному універсуму суб’єкта.

Оцінюючи сучасний стан і перспективи розвитку західної соціально-психологічної думки, на початку 80-х рр. С. Московічі писав: “Поки соціальна психологія була “закрита” для вивчення когнітивних феноменів, насамперед колективних, інтерес до соціальних уявлень, цілком зрозуміло, був обмежений Францією. З того моменту, як ці “епістемологічні” труднощі будуть переборені, ніщо не перешкодить швидкому поширенню інтересу як до поняття соціальних уявлень, так і до їхнього емпіричного дослідження. Саме такою мені представляється нинішня ситуація, зважаючи на те, що відбувається в США та Європі”. “Протягом майже всієї історії американської соціальної психології приділялася значна увага генералізації і категоризації – процесам, що лежать в основі формування соціального стереотипу. Термін “стереотип” був введений у соціальну науку в США більш 50 років тому У. Ліппманом, при побудові ним концепції суспільної думки. Сама концепція – яскравий прояв прагматичного інтересу до повсякденної свідомості, для якого пошуки істини закінчуються після одержання “інструментального” знання, тобто знання, що забезпечує ефективність поведінки в повсякденному житті” [4].

Важливе місце в дослідженнях формування уявлень займає вивчення явища стереотипізації і розгляд стереотипу як елемента когнітивного процесу. Стереотип розглядається з погляду істинності його змісту; як: результат формування уявлень і умовиводів (процесу стереотипізації), поняття, образ. Як видно, більшість стереотипів адекватно відбивають об’єктивну реальність, а їхня ефективність обумовлена досить високим ступенем одноманітності повсякденного життя.

Уявлення про міру істини, що утримується в стереотипі, зробили певну еволюцію. У. Ліппман вважав, що стереотип іноді може бути правильний. Цю думку, до речі, було підтверджено в одному з перших досліджень стереотипу людини (антропо-стереотипу), виконаних Райсом [6]. Основний аспект феномена стереотипу - соціально-психологічний. Він був виділений ще У. Ліппманом, який говорив, що “крім економії зусиль є й інша причина того, чому ми так часто дотримуємося наших сте-

реотипів, коли могли б використовувати більш неупереджені способи бачення. Системи стереотипів можуть бути ядром наших особистих традицій, захистом нашого положення в суспільстві... Тому стереотипи найвищою мірою заряджені тими почуттями, з якими вони зв'язані...".

Об'єкти, що представляють цінність для групи - от що захищають стереотипи. Пояснення специфіки дії стереотипу не уродженіми властивостями психології мислення і сприйняття, а функцією захисту соціальних цінностей, функцією орієнтира при визначенні відносин особистості до об'єкта або явища, дозволяє пояснити і ще одну відмінну рису стереотипу - його емоційну насиченість. Чим твердіше оцінка, тим, як правило, більшу емоцію викликає будь-яка спроба піддати її сумніву, і, навпаки, чим інтенсивніше емоція, тим категоричніше думка, яка її виражає.

Емоційна енергетика стереотипу розглядається як прояв особистісних процесів і, відповідно, стійкість стереотипу пояснюється їхньою константністю. Г. Олпорт, навпаки, емоційний заряд стереотипу пояснює фактом його міцної фіксації в структурі особистості і, відповідно, ставить в залежність від глибини і ступеня стійкості самого стереотипу. Відповідно до першої точки зору, індивід тримається за стереотип тому, що він виражає і захищає його особисті інтереси, відповідно до другої - тому, що стереотип виражає і захищає інтереси соціальної спільності, як когнітивного елемента (тобто, одного з компонентів) настанови.

Конструкція Г. Олпорта така. Забобон включає два обов'язкових компоненти: відношення (установку) симпатії або антипатії, причому не просто як "конкретне відношення до конкретної групи", а як "вираження всього способу мислення про світ, у якому він живе", і "зв'язане з ним надмірно загальне і тому помилкове переконання". Тобто, стереотип - "перебільшене переконання, пов'язане з категорією. Його функція полягає в тому, щоб виправдати (раціоналізувати нашу поведінку в зв'язку з цією категорією)". Отже, категорія раціоналізує відношення, а стереотип - категорія.

Стереотип має властивість фіксованої настанови, причому ефекти асиміляції контрасту виражені в ньому навіть сильніше. Виявилось, що стереотип акцентує, підсилює певні властивості об'єкта відповідно його валентності, а міцність стереотипу нерозривно пов'язана з міцністю фіксації саме валентності, тобто закріплення об'єкта в системі ціннісної орієнтації індивіда.

Крім того, виявилось, що в механізм формування стереотипів включені не тільки схематизація, категоризація тощо, але й інші когнітивні процеси, насамперед, каузальна атрибуція, або пояснення людиною причин своєї і чужої поведінки. Люди пояснюють поведінку впливом внутрішніх (особистісних, суб'єктивних) і зовнішніх (ситуативних, середових, об'єктивних) факторів. При цьому, вони схильні свої успіхи пояснювати своїми внутрішніми якостями, а невдачі - зовнішніми обставинами. Навпроти, успіхи інших частіше пояснюються зовнішніми, а невдачі - внутрішніми факторами. Цей феномен нерозривно пов'язаний з функцією, що виконує в психологічній структурі особистості "Я-образ", який складається як результат взаємодії базових, оціночних відношень людини до світу, себе та інших людям. Ця функція складається в захисті позитивної самооцінки найрізноманітнішими способами: від завищення своєї самооцінки до заниження

оцінки інших.

М. Теджфел у дослідженнях ролі феноменів каузальної атрибуції, в між групових відносинах, виділяє дві функції стереотипів на індивідуальному і дві - на груповому рівні. До індивідуального рівня відносяться: 1) когнітивна (схематизація, спрощення і т.д.) і 2) ціннісно-захисна (створення і збереження позитивного "Я-образу"). До соціального - 3) ідеологізуюча (формування та збереження групової ідеології, що пояснює і виправдовує поведінку групи) і 4) ідентифікуюча (створення та збереження позитивного групового "Ми-образу").

Дослідження двох останніх функцій дозволить, на думку М. Теджфела, створити теорію соціальних стереотипів. Він вказує, що соціальною психологією, історією, культуроантропологією і просто життєвим досвідом вже накопичений великий емпіричний матеріал, що свідчить про те, що на рівні групи соціальні стереотипи дійсно виконують зазначені функції.

Важливо відзначити, що згідно Г. Теджфелу, його концепція соціальних стереотипів може бути поширена за рамки відносини "група-група". В одній зі своїх останніх робіт він виділив три рівні формування образу соціальної реальності. До першого віднесена культура і сукупність поглядів, уявлень, образів та інших ідеологічних утворень, що описують і пояснюють соціальну систему, її організацію. Усередині метасистеми виділяються групові ідеології. Нарешті, у рамках ідеології існують набори, з яких вибирає окремий індивід [4].

Ця точка зору, з якої випливає, що соціальні стереотипи і ряд інших феноменів групової та суспільної свідомості повинні бути об'єднані в загальну концептуальну схему, яка поширена нині в західноєвропейській соціальній психології. Так, наприклад, швейцарський соціальний психолог В. Дуаз (Doise W., 1969), почавши спробу систематизації відповідних експериментальних робіт, виділив чотири рівні стереотипів та їм подібних ціннісних, ідейно-психологічних утворень. До першого рівня відносяться індивідуально-психологічні особливості формування уявлень людини про своє соціальне середовище. Однак, як показує В. Дуаз, неможливо виділити чисто індивідуальні образи дійсності. Вони формуються під впливом утворень другого рівня, а саме уявлень, що складаються в ситуації міжособистісної взаємодії. Ці уявлення є вже соціальним утворенням. Третій рівень - колективні уявлення - це також соціальне утворення, але формується в між групових відносинах. Соціальний стереотип зароджується і функціонує саме на цьому рівні. Нарешті, четвертий, вищий рівень - ідеологія, що складається під впливом визначених історичних умов даного суспільства. В. Дуаз відзначає, що в сучасній соціальній психології вивчаються переважно перші два рівні. Третій досліджується обмежено, у міжконтинентальних відносинах, а четвертий фактично виключений з практики дослідження. Демонструючи на емпіричному матеріалі тісний взаємозв'язок цих чотирьох рівнів у реальній дійсності, В. Дуаз констатує, що в даний час першочергова задача соціальної психології полягає в тому, щоб ввести в емпіричні дослідження четвертий рівень.

У західноєвропейській соціальній психології намічається своєрідний синтез досліджень, виконаних у традиційному ключі методологічного індивідуалізму, і досліджень, які мають соціологічне походження.

Таким чином, як відзначалося в аргументації опонентів концепції соціальних уявлень, кожне з положень концепції, взяте окремо, далеко не оригінальне (див. огляд дискусій 90-х років: Якимова, 1996). Більшість із них має досить шанобливу історію в традиційній когнітивній орієнтації. Досить назвати атрибутивні теорії, теорії когнітивного балансу, різні концепції установки. Навіть центральна ідея про те, що соціальне уявлення передає думку та відношення групи до об'єкта, була сформульована досить чітко ще У. Ліпманом у його концепції соціального стереотипу.

На думку Г. Брейкуелл (Doise W., 1979), жодна з концепцій не може виконати роль загальної теорії соціальної психології. Разом із тим, встановлення зв'язків між ними "сприяло б створенню більш сильної пояснювальної моделі поведінки й означало б крок уперед на шляху до теперішньої зміни парадигми в соціальній психології". У цілому внесок концепції соціальних уявлень досить значний. На думку П.Н. Шихирева, в перелік основних результатів можна включити доказ плідності орієнтації не лише на загальну психологію, але й на соціологію; виявлення можливостей системного підходу до соціальної взаємодії, вихід за рамки міжіндивідуальних відносин; розширення палітри методів [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Донцов А.І, Смельянова Т.П. Концепція у сучасній французькій психології. –М: Наука, 1987. -128 с.
2. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд // Психологический журнал. -1995. -Т.1. -№ 1. -С.3-14.
3. Jodelet D. Representations social: Phenomens, consent et theorie // Moskovici S. (ed.) Psychologie sociale. -1984. -Р.68-79.
4. Шихирев П.Н. Современная социальная психология в США. -М.: Наука, 1979. –209 с.
5. Codol J.-P. Note terminologique sur l'emploi de quelques expressions concernant les activites et processuss cognitifs en psychologie sociale // Bull. De Psychol. -1969. -Т. XXIII.
6. Шихирев П.Н. Социальная установка как предмет социально-психологического исследования // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. -М.: Наука, 1976. -С.278-295.

Надійшла до редколегії 22.02.2005

РОМАНЕНКО О.В. СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ КАК ОБЪЕКТ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В ТЕОРЕТИЧЕСКИХ СХЕМАХ ЗАПАДНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ
Рассматривается проблема становления понятия "социальное представление" в теории западной социальной психологии.

***

ROMANENKO O.V. SOCIAL REPRESENTATIONS AS OBJECT OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH IN THEORETICAL CIRCUITS OF THE WESTERN SOCIAL PSYCHOLOGY
The problem of becoming of concept "social representation" in the theory of the western social psychology is considered.

М.Г. САМОЙЛОВ

докт. біол. наук, проф.

Національний університет внутрішніх справ

УДК 159.923.2-057.36

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ У ПРАЦІВНИКІВ ОВС З РІЗНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ УСПІШНІСТЮ

Вивчені здібності до саморегуляції психічних станів працівників ОВС, які мали різний рівень професійної успішності. Показано, що у більшості успішних працівників рівень саморегуляції нижчий, ніж у неуспішних.

Загострення криміногенної обстановки в країні, різке збільшення рівня злочинності, числа злочинів із застосуванням зброї, захоплення заручників, викрадення людей та інше, висувають підвищені вимоги до організації роботи оперативно-розшукових служб. В оперативній обстановці, що ускладнилася, усе більшого зна-

чення набуває людський фактор, і мова йде не тільки про рівень професійної майстерності працівників спецслужб, але і про їхні індивідуально-психологічні якості й особливості особистості. При цьому необхідно враховувати, що діяльність оперативних працівників протікає в умовах постійної психоемоційної напруженості, характеризується